

УДК 303.733+33.014.2

Ягельська К.Ю.

кандидат економічних наук,

докторант кафедри стратегічного управління економічним розвитком
Донецького національного технічного університету

УПРАВЛІННЯ ЧАСОМ ТА ЕКОНОМІЧНИМИ ЦИКЛАМИ В СКЛАДІ МОДЕЛІ ВИПЕРЕДЖАЮЧОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Статтю присвячено дослідженню особливостей управління економічними циклами. Визначено пріоритетні заходи державного антициклічного регулювання вітчизняної економіки. Обґрунтовано концепцію управління часом в моделі випереджаючого національного економічного розвитку.

Ключові слова: розвиток, економічний цикл, час, енергія, ентропія, управління, прискорення.

Ягельская Е.Ю. УПРАВЛЕНИЕ ВРЕМЕНЕМ И ЭКОНОМИЧЕСКИМИ ЦИКЛАМИ В СОСТАВЕ МОДЕЛИ ОПЕРЕЖАЮЩЕГО НАЦИОНАЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Статья посвящена исследованию особенностей управления экономическими циклами. Определены приоритетные меры государственного антициклического регулирования отечественной экономики. Обоснована концепция управления временем в модели опережающего национального экономического развития.

Ключевые слова: развитие, экономический цикл, время, энергия, энтропия, управления, ускорение.

Yagelskaya E.Yu. TIME AND ECONOMIC CYCLES' MANAGEMENT IN THE MODEL OF ADVANCED NATIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

The article investigates the features of management of economic cycles. It identifies priority measures of government countercyclical regulation of the domestic economy. The concept of time management in the model of advanced national economic development is proved.

Keywords: development, economic cycle, time, energy, entropy, management, acceleration.

Постановка проблеми. Циклічний характер економіки потребує постійних спостережень та ретельної діагностики з боку науковців і політиків, оскільки від результатів цих досліджень залежить якість стратегічних завдань та адекватність обраної економічної моделі умовам стабільного функціонування економічної системи. Особливою гостроти ця проблема набуває в процесі глобалізації, коли глобальна нестабільність відбивається на окремих національних економіках, і навпаки, локальні економічні коливання в одній країні можуть викликати глобальні наслідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичному дослідженню особливостей економічних циклів присвячені праці Дж. Кейнса, М. Фрідмена, В. Девонса, В. Мітчела, Дж. Б. Кларка, Л. Вальраса, Р. Харрода, А. Берне, А. Філіпенка, Є. Слуцького, А. Кузнеца, М. Кондратьєва, Л. Мендельсона, О. Білоруса, С. Мочерного, В. Геєця, Б. Панасюка, А. Чухна та інших зарубіжних і вітчизняних вчених. На окрему увагу заслуговують дослідження останніх років Р. Лукаса, Ф. Кіндланда та А. Прескотта, що удостоїлись видатних наукових премій. В своїх дослідженнях ми також спиралися на роботи А. Гальчинського, І. Соловйова, І. Тараненко, Н. Сапи, Л. Простебі, В. Сацика, що досліджували структуру, особливості та методологічні основи аналізу циклічного розвитку. В цілому дослідження окресленої проблематики дозволили виокремити 1380 різновидів економічних циклів тривалістю від 20 годин до 700 років. Водночас це досі не дозволяє зробити висновок щодо адекватності методологічного надбання сучасним трансформаціям економічних систем. В межах даної проблеми нас цікавить можливість управління циклами економічної системи.

Метою статті є визначити пріоритетні заходи державного антициклічного регулювання та обґрунтувати концепцію управління часом в моделі випереджаючого національного економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на державні орієнтири на інноваційну

модель розвитку, економіка України досі спирається на добувну та переробну промисловості. Сьогодні оптимістичний сценарій соціально-економічного розвитку може базуватися лише на економічній моделі випереджаючого розвитку, яка має враховувати час як невідновлюваний ресурс та спиратися на швидке створення механізмів високотехнологічної експортно-орієнтованої економіки, рушійною силою якої є інтелектуальні ресурси, культурні цінності й творча енергія.

Невід'ємним атрибутом розвитку є циклічність, що, за Ю. Осіповим, являє собою постійне «впорядкування хаосу і хаотизацію порядку» [1]. Згідно з теорією самоорганізації розвиток системи розуміється як послідовність тривалих періодів, які відповідають її стабільному стану та перериваються короткими періодами хаотичної поведінки («біфуркаціями»), після чого відбувається перехід до наступного стійкого стану [2, с. 71]. Отже, в економічній системі відбуваються два протилежних процеси. З одного боку – упорядкування, що виникає, наприклад, за рахунок організації господарських процесів, з іншого – зростання ентропії. Генерування енергії економічного руху залежить від вибору часових структур організацій господарського життя людей, від своєчасності і комплексності розробки і реалізації програм інституційно-технологічних змін [3, с. 408]. Н. Сапа вважає, що циклічний час є нерівномірним: він або стає щільнішим (частота подій збільшується у періоди криз і революцій), або у фазі еволюційного розвитку уповільнюється під дією закону історичного часу. Це стосується і взаємодії циклів різної тривалості, коли пульсація коротких циклів то уповільнюється, то прискорюється в залежності від того, на яку фазу великих циклів вони приходять. З точки зору вищезгаданої дослідниці «суспільство не є пасивним виконавцем об'єктивно формуючої логіки. Роль суспільства – це історія синергетичних результатів свідомо прийнятих людьми рішень, дій, протистояння соціальних сил». Відтак спостерігається зростання

впливу людства на циклічні процеси у живій і неживій природі, що призводить до екологічних криз і катастроф. Так, зникають або видозмінюються біологічні популяції, порушуються природний кругообіг у природі, змінюється клімат, геологічні процеси тощо [4, с. 166].

Відповідно, суспільство цілком спроможне управляти економічними циклами шляхом їх прогнозування на основі загальної концепції циклів (статистично обґрунтованої тривалості періоду) й системи випереджальних індексів, а також своєчасної адаптації та пом'якшення негативних наслідків законодавчими та адміністративними методами. Періодичність зміни фаз і стадій у розвитку економіки зумовлена численними причинами й умовами, які треба враховувати в процесі розробки державної економічної політики [5]. Наприклад, зміну фаз економічного циклу якісно відображає динаміка ринкової відсоткової ставки, в складі якої виділяють чотири головні фактори: прибутковість, кредитний ризик, рівень ліквідності й інфляції [6, с.320-321].

Основні методи подолання кризових явищ в економіці передбачають адаптацію держави до світових досягнень економічного розвитку за допомогою інноваційних теорій (Шумпетер, Кузнец, Менш, Кляйнкнухт, Ван Дайн), надлишкових обсягів в капітальному секторі (Форрестер), теорії робочої сили (Фрімен), цінових (Ростоу, Беррі), монетаристських теорій (Дельбеке, Шокерт, Корпінен, Батр), соціологічних концепцій (Перес-Перес, Міллендорфер, Скрепанті, Ольсен, Вібе, Гаттеї, Сільвер, Вайдліх), теорій воєнних циклів (Голдстайн) [7, с. 54].

Проведений аналіз у [8] дозволяє розглядати досягнення економічної рівноваги як циклічний і прогнозований процес. Так, зміна ключових економічних показників інформує про економічний стан і дозволяє ідентифікувати фазу циклу, в результаті чого можна прогнозувати подальший перебіг подій з високою ймовірністю й обирати найбільш раціональну стратегію розвитку.

Сучасні кризи легше досліджувати у взаємозв'язку з політичними циклами. Як знаходимо у [9], «безпосередньо перед виборами спостерігається прискорення економічного зростання і – з незначним часовим лагом – зростання інфляції, а в період після виборів темп інфляції знижується, і, як наслідок дефляційної політики, знижуються темпи економічного зростання». За [10, с. 307] кожен цикл завершується, як правило, політичною кризою або (через декілька циклів) революційною ситуацією.

Серед головних підходів до антициклічного регулювання економіки виділяють неокейнсіанський та неоконсервативний. Перший використовує фіскально-бюджетні механізми та прагне регулювати сукупний попит, другий використовує грошово-кредитну політику та прагне регулювати сукупну пропозицію. Однак на практиці жодний з підходів у чистому вигляді не використовується [11, с. 20]. В. Сацик надає повнішу типологію антициклічної політики й виділяє монетарну та фіскальну антициклічні політики. Перша має забезпечувати мінімізацію «ВВП-розривів» та цінову стабільність, друга являє собою «політику автоматичної фіскальної стабілізації» [12, с. 112-113].

Є. Малік та Н. Алексеева згрупували можливі заходи уряду щодо подолання негативного впливу економічного циклу, виділивши головні ознаки його етапів [13, с.16] Авторський погляд на етапи циклу економічних систем викладено у [14], згідно якого найбільш швидкої реакції з боку уряду потребує

етап відхилення, характерними особливостями якого є падіння темпів зростання головного параметра цільової функції, наприклад, національного доходу, відбувається зменшення швидкості енергії або відхилення від вектору руху, що забезпечував ефективний динамізм системи, а також наочне збільшення ентропії. І. Тараненко аналізує циклічність ВВП за інтегральною моделлю, розробленою в результаті аналізу різних моделей економічного циклу [15, с. 343]. Ми відобразили динаміку ВВП, децю розширивши часовий діапазон (рис).

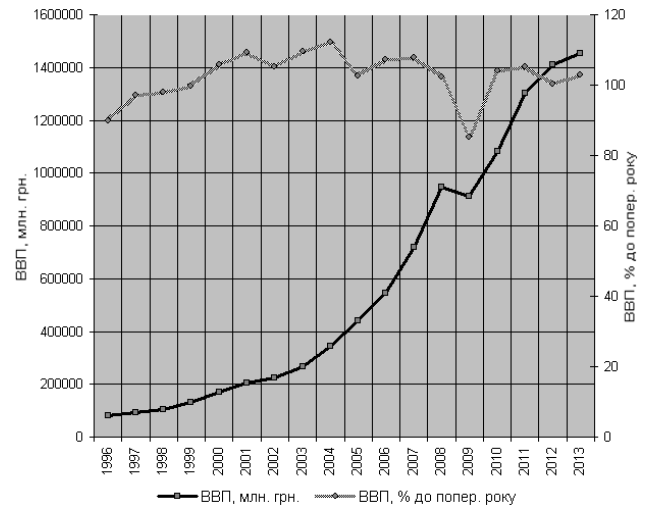

Рис. Динаміка ВВП України за 1996–2013 роки

Джерело: побудовано на основі [16]

Вищеназвана дослідниця фіксує «перегрів» економіки у кінці 2007 року та рівень «буму» з кінця 2007 до липня 2008 року, розглядаючи динаміку по кварталах. В подальшому знову спостерігається зростання, проте за [17, с. 90] довгострокове зростання не означає, що розвитку економіки притаманні тільки постійні темпи, або такі, що прискорюються. Зазвичай економічне зростання визначається збільшенням середньорічних темпів (у відсотках) за десятирічний або двадцятирічний період. Це знімає коливання у зростанні під час економічних підйомів і спадів, структурної перебудови економіки та дає краще уявлення про довгострокові тенденції [17, с. 84], для чого ми побудували криву ВВП у відсотках до попереднього року (рис.), згідно якої найвищою точкою зростання є 2004 рік. Якщо судити за динамікою ВВП, можна сказати, що вітчизняна економіка знаходиться на етапі стагнації, однак важко не погодитись з В. Сациком, що аналізу повинна підлягати цілісна система основних макроекономічних індикаторів. Серед показників визначення та оцінки економічних циклів у вітчизняній практиці вчений виділяє ВВП, промислове виробництво та обсяг роздрібного товарообороту підприємств [12, с. 119]. На наш погляд, в цій групі бракує показника, який би відображав довгостроковий розвиток, оскільки раціональна національна економіка припускає забезпечення саме довгострокового благополуччя народу, тобто найвища ефективність функціонування економіки повинна поєднуватися з гуманістичними цілями розвитку. Проте, наприклад, ВВП може зростати за рахунок тимчасового збільшення експорту невідновлюваних ресурсів (що не тільки не говорить про розвиток, а навпаки, ставить під загрозу добробут та високий рівень життя майбутніх поколінь), або за рахунок стимулювання економіки закордонними

кредитами (що підвищує ризики втрати економічної незалежності).

В 2009 році В. Сади́к констатував стадію вітчизняної економіки як рецесію [12, с.129-130]. Цілком логічно, що сучасна революційна економіко-політична ситуація в Україні свідчить про завершення циклу. Наступна фаза економічного циклу наразі повністю залежить від політики уряду. Для відродження країна потребує концептуально нової економічної моделі, яка б повністю змінила її устрій. В основу такої моделі можуть бути покладені пропозиції проекту «Нова економіка» Всеукраїнської спілки вчених-економістів [18]. Безперечно, на сучасному етапі вкрай необхідне стимулювання інвестиційної та інноваційної активності, тому пріоритетними складовими національного розвитку мають стати інтелектуалізація виробничої діяльності та використання високих технологій, а також екологічність, що потребує удосконаленої державної політики ефективного стимулювання інновацій, розвитку наукоємних галузей та скорочення енергоємних виробництв. Важливою проблемою економічного розвитку, яка безпосередньо пов'язана з його циклічністю, є саме оптимальне формування пропорцій відтворення. Якщо структурна політика спирається на об'єктивні закони, то вона прискорює прогресивні структурні зрушення, якщо ж направлена проти руху об'єктивного (тотального) розвитку – уповільнює дані процеси, наближаючи тим самим загибель системи [5].

На жаль, за роки незалежності економіка України в структурному плані залишилася технологічно низькоукладною, в якій домінують галузі, що виробляють продукцію з низьким рівнем доданої вартості. Основна вітчизняна виробнича база, що дісталася в спадок від СРСР, стала ще більш зношеною та морально застарілою. Тому серед пріоритетів структурних зрушень необхідно виділити демонополізацію виробництва та його переорієнтацію на високотехнологічне та експорторієнтоване, що зможе знайти нові ринки (наприклад, біотехнології, програмна продукція, фармакологія). Досвід післявоєнної Японії та сучасного Китаю свідчить про доцільність збереження в державній власності найбільш провідних в технологічному сенсі виробництв та необхідності їх прямого державного інвестування.

Окремо слід зазначити, що заходи державного антициклічного регулювання, розроблені провідними економічними школами, в цілому спрямовані на управління внутрішніми чинниками циклічності, а у більшості країн, що розвиваються, внутрішні економічні чинники, що зумовлюють циклічність, нівелюються більш потужними зовнішніми чинниками, наприклад, коливанням цін на сировинні товари, що складають основу їх експорту, несприятливою кон'юнктурою зовнішніх ринків капіталу тощо [11, с. 20].

Внутрішні фактори циклічного розвитку тісно пов'язані із законом ентропії [10, с.295], згідно якого Україна розсіює свою енергію, виражену в інтелектуальному капіталі, грошах, ресурсах, часі – як невідновлюваному ресурсі тощо. В цих умовах, на нашу думку, ставка має бути зроблена, в першу чергу, на самосвідомість нації, що свого часу допомогло економіці Китаю. В. Кузьменко, розвиваючи ідею М. Кондратьєва щодо крупніших соціальних потрясінь в періоди підвищувальних хвиль, виявив, що в періоди знижувальних хвиль, як правило, відбувався духовний підйом нації, що супроводжувався розквітом культури [10, с. 297]. Проблемою вітчизняного суспільства в даному ракурсі є відсутність мотивації суспільства та якісної організації культури часу. Тобто,

на наш погляд, в основу управління національними економічними циклами має бути покладено саме організацію управління часом. Як справедливо зазначає А. Гальчинський, за умови глобалізації економічних процесів економія часу реалізується як один з визначальних чинників економічного прогресу [19, с. 4].

Крім того, управління часом вбачається в його періодичному прискоренні та гальмуванні в залежності від економічного циклу. П. Самуельсон порівнював економічні цикли з хвилями епідемічних захворювань, капризами погоди або коливаннями температури у дитини [20]. За статистикою на кожні 2000 випадків грипу реєструється одна смерть. Як відомо, якщо своєчасно застосовувати відповідних медичних заходів, одужання наступить швидше. Бездіяльність не тільки подовжує хворобу, але й може призвести до летального результату. Безумовно, економічні хвороби, які, за законами циклічності, неминучі, необхідно лікувати.

З одного боку, чим швидше відбувається розвиток, тим скоріше відбудеться спад (внаслідок «перегріву» економіки), з іншого боку, якщо економіка знаходиться на низхідній хвилі, цю фазу необхідно швидше пережити. Тобто управління часом може забезпечити прискорення періодів занепаду і подовження періодів розвитку. Уповільнення часу у фазі підйому з метою її подовження можливе шляхом інвестування у «довгі гроші», наприклад, розвиток інтелектуального капіталу вимагає часу і виступає свого роду гальмом економічних процесів, проте, з іншого боку, саме інтелектуальний капітал являє собою рушійну силу розвитку, що з часом принесе результат.

За теорією А. Ейнштейна, швидкість часу залежить від обставин, і час уповільнюється поблизу великих мас. Отже, нарощування економічної маси країни гальмуватиме плин часу. Під економічною масою країни розуміємо сукупність всіх економічних ресурсів (факторів виробництва) (за виключенням кредитних), що розраховується як сукупна вартість цих ресурсів. Чим більше економічна маса країни, тим повільніше вона рухається за кривою життєвого циклу, а значить, тим більш прогнозованими та очікуваними стають переломні моменти і нові стадії.

Штучне прискорення часу в періоди занепаду можливе за рахунок прискорення всіх економічних процесів в країні. В першу чергу, це стосується бюрократизації, що гальмує всі процеси в Україні, та нераціональної системи оподаткування, що стимулює тіньову економіку. Взірцем дебіюрократизації та спрощення оподаткування може стати Сінгапур, що завдяки унікальній інфраструктурі, гнучкій системі оподаткування та відсутності бюрократії став однією з найбільш привабливих країн для розвитку бізнесу. Так, процес реєстрації компанії в Сінгапурі відбувається в Інтернеті і займає від декількох годин до декількох днів.

Безперечно, значущість часу стрімко зростає. Все більше дослідників відзначають суттєве зростання швидкості перебігу часу в сучасному суспільстві, що відображається у прискоренні науково-технічного прогресу, економічних та суспільних процесів. Як влучно зазначає С. Погодаєв, слово «успіх» походить від «спіх», що значить – успіти, встигнути. Успішні люди прискорюють свій біологічний час, встигають зробити більше за інших протягом доби. Успішні фірми прискорюють свій корпоративний час і обганяють конкурентів на ринку. Успішні країни прискорюють свій національний ринковий час і обганяють інші країни [21].

Отже, пропаганда знань та нав'язування розвиваючого дозвілля з боку держави можуть стати запорукою саморозвитку суспільства.

Для профілактики коливань економічного зростання і виникнення криз необхідно, не дочекаючись закінчення циклу, заздалегідь переходити до нового етапу інноваційно-інвестиційної діяльності, забезпечуючи тим самим безперервний науково-технічний прогрес, що виключатиме різкі коливальні процеси хвильової динаміки в економіці [10, с. 342].

Висновки з проведеного дослідження. Модель вищезгаданого національного економічного розвитку має враховувати організацію управління часом та економічними циклами за допомогою застосування різних теорій економічних циклів, структурної перебудови економіки та підготовки кадрів для реструктурованих галузей, профілактики економічних коливань шляхом інноваційно-інвестиційної діяльності, організації мотивації до праці та розвитку культури часу населення країни. Перспективами подальших досліджень в даному напрямі є розробка моделі національного економічного розвитку та альтернативних індикаторів оцінки економічного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гальчинський А. Методологія складних систем / А. Гальчинський // Економіка України: Політико-економічний журнал. 2007. – № 8. – С. 4–18.
2. Шкодін І.В. Сучасні тенденції самоорганізації світової економічної системи / І.В. Шкодін // Економіка України. – 2012. – № 9. – С. 70–77.
3. Бирюков В.В. Время как экономическое пространство развития хозяйственной системы : дис. ...докт. экон. наук: 08.00.01 / Виталий Васильевич Бирюков. – Санкт-Петербург, 2000. – 450 с.
4. Сапа Н.В. Теоретико-методологічні засади аналізу теорії циклів в контексті антикризового державного управління / Н.В. Сапа // Гуманітарний вісник ЗДІА. – Вип. 40. – С. 155–171.
5. Коломицева О.В. Економічний зміст структурних зрушень та їх вплив на стабільність розвитку економіки / О.В. Коломицева // Збірник наукових праць ЧДТУ. – Сер.: Економічні науки. – 2007. – Вип. 22. – С. 160–164.
6. Румянцев А.М. Современные циклы и кризисы / А.М. Румянцев. – М.: Мысль. – 1967. – 471 с.
7. Кузьменко В.П. Исследование динамики социально-экономических циклов / В.П. Кузьменко // Статистика Украины. – 1999. – № 1. – С. 54–59.
8. Чершнев Ю.В. Динамічна модель циклічного розвитку економіки / Ю.В. Чершнев // Формування ринкової економіки. – 2011. – № 25. – С. 415–423.
9. Грабинська І.В. Ділові політичні цикли у сучасній ринковій економіці / І.В. Грабинська // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2010. – Вип. 20.13. – С. 160–170.
10. Петров В. Устойчивость государства / В.К. Петров, С.Г. Селиванов. – М.: Экономика, 2005. – 491 с.
11. Простебі Л.І. Основні підходи та концепції управління економічними циклами на національному рівні / Л.І. Простебі // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 1. – С. 17–20.
12. Сацик В. Антициклічне регулювання економіки України в сучасних умовах волатильності і міжнародних ринків / В. Сацик // Міжнародна економічна політика. – 2009. – № 1-2 (10-11). – С. 129–156.
13. Малік Є. Макрофінансові стабілізатори в системі регулювання економічних циклів / Є. Малік, Н. Алексєєва // Матеріали V Всеукраїнської заочної наукової конференції «Актуальні питання сучасної економіки». – Умань: Візаві, 2013. – С. 13–17.
14. Ягельська К.Ю. Енергія та ентропія у формуванні хвиль розвитку економічної системи / К.Ю. Ягельська // Міжнародна економічна політика. Спец. випуск у 2-х частинах. Част. 1. – Київ: ДВНЗ: «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана», 2012. – С. 274–280.
15. Тараненко І.В. Структура економічного циклу та особливості циклічного розвитку відкритої економіки України в контексті виходу зі світової фінансово-економічної кризи / І.В. Тараненко // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2010. – № 1(3). Том 1. – С. 343–357.
16. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
17. Макогон Ю.В. Глобалізація і економічне розвиток: національний аспект / Ю.В. Макогон, В.В. Дергачева, Е.А. Пашко, П.А. Фильянов. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 260 с.
18. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://vsve.ho.ua/>.
19. Гальчинський А. Методологія аналізу економічної глобалізації: логіка оновлення / А. Гальчинський // Економіка України. – 2009. – № 1. – С. 4–18.
20. Самуэльсон П. Экономика: в 2-х т.: Пер. сангл. / П. Самуэльсон. – М.: Алгон, 1994. – Т.1. – 333 с.
21. Погодаев С.Е. Трёхмерное социально-экономическое время как элемент рыночного пространственно-временного континуума / С.Е. Погодаев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.chronos.msu.ru/old/RREPORTS/pogodaev-trehmernoe_vremya.pdf.